

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ НИМИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

LEGAL REGULATION OF PENSION PROVISION FOR UKRAINIAN MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILY MEMBERS IN THE EXERCISE OF THEIR SOCIAL RIGHTS

Юрченко І.І., аспірантка кафедри конституційного міжнародного права
та публічно правових відносин

Київський університет інтелектуальної власності та права

У науковій статті розкривається характеристика конституційного соціального права на соціальний захист військовослужбовців України та членів їх сімей в реалізації соціального права на пенсійне забезпечення. Здійснено порівняльний аналіз основних нормативно-правових актів, якими визначено конституційне соціальне право на соціальний захист в реалізації його військовослужбовцями України та членами їхніх сімей в частині пенсійного забезпечення з пенсійним забезпеченням військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ. Під час проведення дослідницької роботи авторами було виявлено суттєві розбіжності, які мають характер соціальної несправедливості, у порівнюваних документах.

Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними [1, ст. 22], унормуванням питань соціальних прав і свобод військовослужбовців збройних формувань України покликані займатись закони в галузі регулювання військової сфери.

За результатами проведеного авторами даної наукової публікації дослідження, з метою удосконалення чинного законодавства в частині правового регулювання статусу військовослужбовців та членів їх сімей у реалізації соціальних прав і свобод в частині пенсійного забезпечення, запропоновано викласти статтю 50 Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" [2, ст. 50], так, як це викладено у частині четвертій пункту "в" статті 30 Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ" [3, ст. 30], а саме: батьки та дружини (якщо вони не взяли повторний шлюб) військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу, які загинули, померли чи пропали безвісти в період проходження служби або померли після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з виконанням обов'язку із захисту Батьківщини, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням міжнародного обов'язку, мають право на пенсію після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років, або якщо вони є інвалідами".

Ключові слова: соціальні права і свободи, конституційні обов'язки, Конституція України, Закони України, нормативно-правові акти, правовий статус особи, військовослужбовці, члени сімей військовослужбовців, конституційні гарантії, гарантії.

The article describes the characteristics of the constitutional social right to social protection of servicemen of Ukraine and members of their families in the realization of the social right to pension provision. The author makes a comparative analysis of the main legal acts which define the constitutional social right to social protection in the exercise of this right by servicemen of Ukraine and members of their families in terms of pension provision with the pension provision for servicemen and officers and rank-and-file personnel of internal affairs bodies. In the course of their research, the authors identified significant discrepancies, which have the character of social injustice, in the documents being compared.

The rights and freedoms of man and citizen enshrined in the Constitution of Ukraine are not exhaustive [1, Article 22], and the laws regulating the military sphere are intended to regulate the issues of social rights and freedoms of servicemen.

According to the results of the research conducted by the authors of this scientific publication, with a view to improving the current legislation in terms of legal regulation of the status of servicemen and members of their families in the exercise of social rights and freedoms in terms of pension provision, it is proposed to restate Article 50 of the Law of Ukraine 'On Pension Provision for Persons Discharged from Military Service and Certain Other Persons' [2, Art. 50], as set out in part four of paragraph c) of Article 30 of the Law of Ukraine 'On Amendments to the Law of Ukraine "On Pension Provision for Servicemen and Commanders and Rank-and-File Personnel of the Internal Affairs Agencies" [3, Art. 30], namely: parents and spouses (if they have not remarried) of servicemen, commanders and rank-and-file personnel who died, died or went missing during the period of service or died after discharge from service, but as a result of wounds, contusion, mutilation received in the performance of military service (official duties) diseases related to the performance of the duty to defend the Motherland, liquidation of the consequences of the Chernobyl disaster or performance of international duty, are entitled to a pension upon reaching the age of 55 for men and 50 for women, or if they are disabled.'

Key words: social rights and freedoms, constitutional duties, the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, regulations, legal status of a person, military personnel, members of military families, constitutional guarantees, guarantees.

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни питання соціального захисту військовослужбовців – громадян України, які ціною власного здоров'я та життя чинять опір окупанту, потребує детального перегляду та удосконалення. Під час дії воєнного стану одним з пріоритетів держави є поліпшення механізму гарантій соціального захисту Захисників України та членів їх сімей, для розуміння того, що в разі втрати працездатності, або самого цінного втрати життя – військовослужбовці, а також їх рідні будуть соціально захищені. Для перемоги над ворогом вбачається за необхідне створити надійну та зрозумілу систему соціального захисту для зазначеної категорії осіб, з впровадженням сучасних цифрових платформ для звернень громадян, з метою урегулювання питань індивідів із дотриманням принципів соціальної справедливості в сучасному демократичному суспільстві,

зادля укріплення почуття соціальної захищеності та посилення мотивації із захисту країни у співвітчизників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теми конституційного соціального права на соціальний захист військовослужбовців ґрунтуються на працях таких українських вчених, як Пашинського В. [4, с. 65], Медвідь Л., Шамрай Б. [5, с. 671–672], та низки інших, які зробили внесок у розвиток механізму правового статусу та соціального захисту військовослужбовців в Україні.

Вступ. 24 лютого 2025 року виповнилося 3 роки від початку повномасштабної збройної агресії росії проти України, фактично ж сучасна російсько-українська війна триває вже 11 років. Саме стільки громадяни України відстоюють право нашої держави на існування. Українські військові виконують конституційний обов'язок із захисту територіаль-

ної цілісності та недоторканості Батьківщини, тому питання соціального захисту військовослужбовців України та членів їхніх сімей в реалізації соціальних прав і свобод з початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну набуло нового значення, а саме в частині **гарантій** соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин.

Загально окреслені питання конституційного статусу прав і свобод військовослужбовців, та членів їх сімей, в свій час висвітлено в наукових дослідженнях згаданих вище за текстом авторів, окрему увагу авторами даної наукової публікації буде приділено питанню соціальної справедливості в частині пенсійного забезпечення родин Захисників України, які віддали власне життя, захищаючи територіальну цілісність та недоторканість нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Стаття 65 Конституції України зауважує, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [1, ст. 65].

Громадяни відбуюють військову службу відповідно до закону.

В ч. 1 ст. 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, яке включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1, ст. 46].

У сучасних умовах держава є основним суб'єктом соціальної політики, а тому, визначаючи напрями цієї політики, вона повинна:

забезпечувати реалізацію прав громадян на соціальний захист; проводити єдину політику в соціальній сфері;

забезпечувати прийняття законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального захисту;

визначати організаційно-правові форми соціального забезпечення та створювати умови для їх ефективного функціонування;

у законодавчому порядку визначати умови, порядок надання та розміри пенсій, допомог, пільг, соціального обслуговування та інших видів соціального забезпечення;

переглядати види та розміри соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян;

забезпечувати дотримання суб'єктами права соціального забезпечення вимог законодавства; здійснювати у встановлених формах нагляд і контроль за додержанням законодавства про соціальний захист населення, тощо.

Соціальний захист у сучасному демократично організованому суспільстві – це сфера перетинання життєво важливих інтересів громадян, яка стосується відносин власності, правових прийомів і засобів їх регулювання, соціальної політики держави й соціально-економічних прав людини. Це сфера відбиття таких загальнолюдських цінностей, як рівність, соціальна справедливість, гуманізм, моральні засади цивілізованого суспільства. Належна реалізація права на соціальний захист допомагає зміцненню почуття людської гідності, досягненню рівності й соціальної справедливості. має велике значення для політичної і правової інтеграції до міжнародної спільноти, підвищення індивідуального статусу людини й розвитку демократичних засад суспільства [6, с. 347]. Відтак, орган конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України та вирішує питання про відповідність законодавства Конституції – Конституційний Суд України у Рішенні від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 зазначив:

“Реалії, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України, засвідчують особливу роль Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності”;

“Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують

конституційно значущі функції; тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту як під час проходження військової служби, так і після її закінчення”;

“Припис частини п'ятої статті 17 Конституції України чітко покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що поширюється не тільки на спеціальні пенсії та допомогу для них, а й підтримку у сфері охорони здоров'я, освіти, а також надання житла та спеціальних підтримуючих заходів під час їх переходу до цивільного життя”;

“В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави” [7].

Під час проведення аналізу нормативно-правових актів, автори даної наукової статті акцентують увагу на тому, що в Законі України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”, а саме статті 6 Пенсії сім'ям померлих пенсіонерів, сказано: “Сім'ї померлих пенсіонерів з числа військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, мають право на пенсію в разі втрати годувальника на загальних підставах із членами сімей військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом.” Тобто члени сімей загинув при виконанні службового обов'язку військовослужбовців мають право на отримання пенсії по втраті годувальника на загальних підставах.

В частині четвертій пункту “в” статті 30 Закону України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” зановитовано: “батьки та дружини (якщо вони не взяли повторний шлюб) військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ, які загинули, померли чи пропали безвісти в період проходження служби або померли після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням міжнародного обов'язку, мають право на пенсію після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років або якщо вони є інвалідами” [3, пункт в, ст. 30].

На думку авторів, даними засадами порушено питання соціальної справедливості, а саме – чому рідні військовослужбовців органів внутрішніх справ мають право на пенсію по досягненню жінками 50, а чоловіками 55 років відповідно, а рідні військовослужбовців, які загинули, або пропали без вісті, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність України обмежені в цих правах?

Окрему увагу слід приділити родинам зниклих без вісті за особливих обставин військовослужбовців. Очікування та пошуки хоч якоїсь інформації щодо зниклого військовослужбовця є психологічно виснажливими випробуваннями для близьких. З психологічної точки зору рідний, який пропав без вісті є невизначеною втратою, що являє собою найбільш стресовий вид втрати, який не піддається вирішенню. Зі смертю відбувається офіційне засвідчення втрати, а траурні ритуали дозволяють попрощатися з рідною людиною. Натомість постійна двозначність блокує пізнання і формування сенсу того, що відбувається. Втрата близьких викликає душевний біль та горе, при втраті, пов'язаній з двозначністю, емоційний біль набагато інтенсивніший, а відтак посилюється вплив на добробут людини. Невизначена втрата – це унікальний тип втрати, який викликає унікальний вид горя, якому немає кінця, і причиною є не слабкість людини, а двозначність ситуа-

ції. Зберігається надія на те, що близька людина жива, але є безліч відчуттів, які неможливо прожити у зв'язку з цим очікуванням.

Стан, в якому опиняються рідні, являє собою реакцію на невизначеність. Невизначена втрата ґрунтується на стресі, вона не є медичною, але симптоми подібні до травми або складного горя. І ці симптоми у даному випадку є результатом соціального контексту неоднозначної втрати, отже, питання соціального забезпечення родин осіб, зниклих безвісти за особливих обставин також потребує досконалого вивчення, тому авторами вбачається за доцільне частину другу статті 4 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” [2, ст. 4] після слів “здійснюється у порядку, встановленому цим Законом для військовослужбовців відповідних прирівняних посад та членів їх сімей” доповнити словами “також членів сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин або тих, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок виконання обов’язків служби у військовому резерві під час безпосередньої участі в антитерористичній операції у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів внаслідок збройної агресії проти України”.

Резюме. З огляду на вищевикладене, автори вбачають за доцільне дослідити та перепрацювати питання конституційного закріплення правового статусу військовослужбовців та членів їх сімей у реалізації соціальних прав і свобод, особливо в умовах збройної агресії російської федерації проти України, з метою поліпшення на законодавчому рівні.

Також задля встановлення соціальної справедливості запропоновано статтю 6 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” викласти в наступній редакції:

стаття 6 Пенсії сім’ям померлих пенсіонерів з числа військовослужбовців, та членам сімей військовослужбовців, які загинули, пропали без вісти або потрапили до полону під час виконання службового обов’язку.

6¹ Сім’ї померлих пенсіонерів з числа військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, мають право на пенсію в разі втрати годувальника на загальних підставах із членами сімей військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом.

6² Батьки та дружини (чоловіки) (якщо вони не взяли повторний шлюб) військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу Збройних Сил України, та деяких інших осіб, які загинули, померли чи пропали безвісти за особливих обставин (під час виконання завдань із захисту Батьківщини), а також потрапили у полон, в період проходження служби, або померли після звільнення зі служби,

але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при виконанні обов’язків військової служби (службових обов’язків), захворювання, пов’язаного з перебуванням на фронті, у полоні, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням інтернаціонального обов’язку, мають право на пенсію після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років або якщо вони є інвалідами.

Висновки. Оборона України – це передусім захист держави від збройної агресії, що безумовно є справою честі і обов’язком кожного громадянина. Вона поєднує комплекс політичних, економічних, воєнних, соціальних і правових заходів щодо забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу України.

Захист Вітчизни – це не лише її оборона. Це і стан захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, законних інтересів держави та прав громадян від посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, це відповідний рівень громадського порядку та громадської безпеки, збереження національної культури та ін. Усі ці аспекти захисту Вітчизни мають відстоюватись громадянами.

Військова служба в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я та віком громадян України, пов’язаній із захистом Батьківщини. Військова служба є державною службою особливого характеру, а виконання громадянами України військового обов’язку – почесним обов’язком кожного. Конституційний Суд України неодноразово розглядав проблему, пов’язану з реалізацією права на соціальний захист, і сформулював правову позицію, згідно з якою Конституція України виокремлює певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. До них, зокрема, належать громадяни, які відповідно до статті 17 Конституції України перебувають на військовій службі (Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2004 року № 1-13/2004 у справі про соціальний захист військовослужбовців і працівників правоохоронних органів). Необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності цієї категорії громадян як під час проходження служби, так і після її закінчення зумовлена насамперед тим, що військова служба пов’язана з ризиком для життя і здоров’я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фізичних, вольових та інших якостей. Порядок проходження служби врегульовано спеціальними нормативно-правовими актами, що покладають на громадян, які перебувають на такій службі, додаткові обов’язки і відповідальність [6, ст. 487–489]. Тому удосконалення механізму гарантій соціального захисту Захисників України та членів їх сімей в частині пенсійного забезпечення є нагальною вимогою сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: станом на 1 трав. 2024 р. / *Верховна Рада України*. Суми: Notis, 2025. 56 с.
2. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 1 січ. 1992 р. № 2262-XII *Верховна Рада України*. 1992. 9 квіт. в редакції від 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення 14.04.2025)
3. Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”: Закон України від 4 лют. 1994 р. № 3946-XII *Верховна Рада України*. 1994. 2 квіт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3946-12#Text> (дата звернення 14.04.2025)
4. Пашинський В. Й. Поняття та елементи конституційно-правового статусу військовослужбовців: *Право України*. 2005 р. С. 74–78.
5. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання.- *baltjapublishing.lv.*, 2023 р. С. 651–674. URL: <http://www.baltjapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1> (дата звернення 14.04.2025).
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2011р. – 1128 с.
7. Матвеева Ю., Окремі аспекти соціального захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право в умовах війни*: веб-сайт <https://law-in-war.org/okremi-aspekty-soczialnogo-zahystu-vijskovosluzhbovcziv-v-umovah-voyennogo-stanu/> (дата звернення 14.04.2025))